

туацією. Використання активних поведінкових стратегій подолання і відносно низька сприйнятливність до стресових ситуацій сприяють поліпшенню самопочуття. А до його погіршення і наростання негативної симптоматики призводять уникнення проблем і застосування пасивних стратегій, направлених не на вирішення проблеми, а на зменшення емоційної напруги.

5. Встановлено статистично значимі взаємозв'язки між копінг-стратегіями та захисними механізмами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н. В. Coping strategies как условие формирования идентичности / Н. В. Волкова // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 119–124.
2. Дементий Л. И. К проблеме диагностики социального контекста и стратегий копинг-поведения / Л. И. Дементий // Журнал прикладной психологии. – 2004. – № 3. – С. 20–25.
3. Нартова-Бочавер С. К. «Coping behavior» в системе понятий психологии личности / С. К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18, № 5. – С. 20–30.

УДК 159.9.018

Литвиненко Д.М., старший психолог сектору кадрового забезпечення Держжинського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню проблеми професійної адаптації працівників ОВС на різних етапах службової діяльності. Виявлені індивідуально-психологічні особливості, які достовірно відрізняються у працівників ОВС з різним досвідом професійної та навчальної діяльності. Показано, що такі особливості особистості як невротичність, дратівливість, емоційна лабільність та врівноваженість суттєво впливають на процес професійної адаптації особистості в ОВС.

Ключові слова: особистість, індивідуально-психологічні особливості, професійна адаптація, професіоналізація.

Статья посвящена исследованию проблемы профессиональной адаптации сотрудников ОВД на различных этапах служебной деятельности. Выявлены индивидуально-психологические особенности, которые достоверно отличаются у сотрудников ОВД с различным опытом профессиональной и учебной деятельности. Показано, что такие особенности личности как невротичность, раздражительность, эмоциональная лабильность и уравновешенность существенно влияют на процесс профессиональной адаптации личности в ОВД.

Ключевые слова: личность, индивидуально-психологические особенности, профессиональная адаптация, профессионализация.

Постановка проблеми. Темпи і якість перебудови ОВС як найважливішого елемента соціальної структури, насамперед, залежать від рівня професіоналізму людей, які займаються правоохоронною діяльністю. Той факт, що професіоналізм припускає наявність деякої сукупності знань, умінь і навичок, не викликає сумніву. Але не менше значення має наявність особистісних якостей, що забезпечують відповідність працівника характеру та умовам трудової діяльності, із урахуванням відповідності працівників певним психофізіологічним параметрам, володіння певним набором знань і умінь, наявності у структурі особистості диспозиційних утворень, що відповідають специфіці роботи, необхідних ділових та особистісних якостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психології, протягом останніх декількох десятиліть, дослідження розвитку й становлення особистості в процесі її взаємодії з навколишнім середовищем, так чи інакше пов'язані з вивченням механізмів, що забезпечують соціально-психологічну та психічну адаптацію особистості до тих умов дійсності, у яких відбувається цей розвиток.

Професійна адаптація – це процес пристосування, звикання людини до вимог професії, засвоєння нею виробничо-технічних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій. Елементи професійної адаптації починаються формуватися ще під час навчання професії, коли не тільки засвоюються знання, навички, правила, норми поведінки, але й складається характерний для представників даної спеціальності стиль поведінки. Період професійної адаптації залежить від індивідуальних здібностей людини, її схильностей та інтересів. Професійна адаптація працівників органів внутрішніх справ – це процес пристосування особи, яка поступила на службу в органи внутрішніх справ, до вимог професії, умов праці, до завдань та змісту діяльності, специфічних особливостей служби, а також до трудового колективу.

Особливості професійної адаптації працівників ОВС обумовлюються специфікою правоохоронної діяльності. По-перше, результат праці ОВС відрізняється від результату праці багатьох підприємств і організацій. Одним із завдань ОВС є підтримання порядку і боротьба із злочинністю, що здійснюється за допомогою специфічних засобів і способів. Орган внутрішніх справ – це одна з не багатьох установ, результатом праці яких, як правило, безпосередньо не відчувається одразу після закінчення повної службової операції, його ефективність може бути виявлена лише через деякий час. Це може викликати невдоволеність службою у молодих працівників.

По-друге, ОВС як елемент особливої системи керування повинен відповідати вимогам значної централізації, єдиноначальності, суборди-

нації та суворой дисципліни. Невиконання наказів або недбале ставлення до службових обов'язків тягне за собою в ОВС не тільки моральне засудження, але й сувору відповідальність.

По-третє, особливості діяльності працівників ОВС потребують у багатьох випадках дуже значних щоденних витрат часу, фізичного напруження і підсилених емоційних навантажень та перевантажень, скорочення свого вільного часу, віддачі всіх фізичних сил і здібностей. Більш того, від кожного працівника міліції вимагаються сміливість, мужність, самопожертва, здатність і готовність піти на ризик і пожертвувати своїм здоров'ям і навіть життям для виконання свого службового обов'язку. Це, в свою чергу, потребує від підрозділів більшої згуртованості, а від кожного його члена – готовності до взаємовиручки та взаємоповаги.

По-четверте, будь-який підрозділ ОВС є гетерогенним колективом за всіма ознаками. В ньому працюють люди різного віку й освіти, різних професій і спеціальностей, з різними соціально-психологічними особливостями, характерами й здібностями. Гетерогенність підрозділу ОВС – обов'язкова умова його ефективної роботи. Завдання управління полягає в тому, щоб в процесі охорони громадського порядку й боротьби зі злочинністю забезпечити, прояв групової солідарності в умовах його соціальної неоднорідності.

У зв'язку з професійною адаптацією працівників ОВС усе більш гострою стає проблема підвищення рівня професіоналізму кадрового складу органів внутрішніх справ. Дослідження, присвячені вивченню психологічних чинників професійного становлення молодих працівників, показали, що чисельні випадки їх звільнення більшою мірою пояснюються зривами адаптації, ніж сприятливістю розкладу професійно важливих властивостей.

Виклад основного матеріалу. Предметом дослідження є індивідуально-психологічні особливості особистості працівників ОВС на різних етапах професійної адаптації.

Мета дослідження полягає у виявленні індивідуальних особливостей особистості працівників органів внутрішніх справ при адаптації до умов професійної діяльності.

Методи та вибірка. У дослідженні взяли участь 90 чоловіків – по 30 курсантів з 2-го та 4-го курсів ФПМСІТ ХНУВС, віком від 16 до 25 років, та 30 слухачів Центру післядипломної освіти при ХНУВС. Був використаний Фрайбургський особистісний опитувальник «FPI» (форма Б), призначений для діагностики властивостей особистості, що мають важливе значення для процесу соціальної, професійної адаптації і регуляції поведінки.

Результати дослідження. Показники методики FPI були опрацьовані відповідно до рівнів сформованості, згідно з даними авторів методики. В узагальненому вигляді вони наведені у таблиці 1.

Для визначення значущих відмінностей між групами по рівням сформованості показників був використаний ϕ -критерій кутового перетворення Фішера. Спочатку порівнювались групи працівників за низьким рівнем сформованості показників індивідуально-психологічних особливостей. Так, між курсантами 2-го та 4-го курсів значимі відмінності були виявлені тільки по шкалі «Депресивність» ($\phi=2,43$; $p\leq 0,01$). Виявлено, що курсанти зі збільшенням часу навчання стають менш схильними до погіршення психічних станів у бік депресивності, що свідчить про їх більшу адаптованість до умов навчання у ВНЗ. У курсантів 4-го курсу достовірно більшою мірою сформованою є здатність до протистояння негативним проявам, що впливають на психоемоційний стан та вміння саморегуляції.

Таблиця 1

Індивідуально-психологічні особливості працівників ОВС на різних етапах професійної адаптації (у %)

Шкали	Курсанти 2 курсу			Курсанти 4 курсу			ППСМ		
	Низ.	Сер.	Вис.	Низ.	Сер.	Вис.	Низ.	Сер.	Вис.
Невротичності	46,7	43,3	10	46,3	43,7	20	85,7	13,3	3,3
Спонтанної агресивності	40	40	20	40,3	45,7	15	36,7	43,3	20
Депресивності	30	63,4	6,6	60	30	10	69	30	3,3
Дратівливості	10	43,3	46,7	13,3	33,3	50	40	40	20
Товариськості	6,6	53,4	40	10	40	50	13,3	33,3	50
Врівноваженість	3,3	63,4	35,6	3,3	40	60	10	40	50
Реактивної агресивності	3,3	33,3	63,4	3,3	50	46,7	3,3	39	60
Сором'язливості	46,6	43,4	10	36,7	50	13,3	73,4	20	6,6
Відкритості	16,7	66,6	16,7	6,6	46,7	46,7	3,3	50	46,7
Екстраверсії-інтроверсії	3,3	60	39	3,3	65	34	3,3	70	26,7
Емоційної лабільності	36,7	50	13,3	38	55,4	6,6	69	30	3,3
Маскуліності-фемінізму	6,6	46,7	46,7	10	43,3	46,7	10	40	50

При порівнянні групи 4-го курсу та працівників патрульно-постової служби міліції, відмінності було виявлено по показникам невротичності ($\phi=2,86$; $p\leq 0,01$), дратівливості ($\phi=2,41$; $p\leq 0,01$), сором'язливості ($\phi=2,93$; $p\leq 0,01$), врівноваженості ($\phi=1,72$; $p\leq 0,05$) та емоційної лабільності ($\phi=2,45$; $p\leq 0,01$). Схожі результати отримано при порівнянні курсантів другого курсу та працівників ППСМ, а саме за шкалами: невротичність ($\phi=3,52$; $p\leq 0,01$), депресивність ($\phi=3,1$; $p\leq 0,01$), дратівливість ($\phi=2,8$; $p\leq 0,01$), врівноваженість ($\phi=1,71$; $p\leq 0,05$), сором'язливість ($\phi=2,15$; $p\leq 0,05$), емоційна лабільність ($\phi=2,55$; $p\leq 0,01$). Такі результати свідчать про те, що з набуттям професійного та життєвого досвіду знижується рі-

вень невротизації, що забезпечує організованість поведінки у стресових ситуаціях, також змінюється рівень дратівливості, а чим менше працівник має негативних емоційних переживань, тим краще він адаптується до умов зовнішнього середовища та професійної діяльності, тим менше у нього конфліктів з колегами. Працівники ППСМ виявились менш сором'язливими, ніж курсанти 4-го курсу, що звісно приходить з досвідом, до того ж професія не передбачає високого рівня сором'язливості, адже ця риса може заважати виконанню службових обов'язків. Також констатовано зниження емоційної лабільності та збільшення врівноваженості працівників протягом адаптації до умов служби.

При порівнянні показників середніх рівнів сформованості індивідуально-психологічних особливостей у працівників, а саме у курсантів 2-го та 4-го курсу, було виявлено відмінності по показникам депресивності ($\varphi=2,37$; $p\leq 0,01$) та врівноваженості ($\varphi=1,83$; $p\leq 0,05$). Порівнюючи результати працівників патрульно-постової служби та курсантів 2-го курсу, виявлено значимі відмінності по шкалам невротичності ($\varphi=2,67$; $p\leq 0,01$), депресивності ($\varphi=1,82$; $p\leq 0,05$), врівноваженості ($\varphi=1,83$; $p\leq 0,05$) та сором'язливості ($\varphi=1,98$; $p\leq 0,05$). Такі результати свідчать про те, що під час навчання курсанти набувають більш високих адаптаційних здібностей щодо регуляції власних психічних станів. При порівнянні результатів дослідження курсантів 4-го курсу та працівників ППСМ, ми отримали значимі відмінності по показникам невротичності ($\varphi=2,65$; $p\leq 0,01$), сором'язливості ($\varphi=2,49$; $p\leq 0,05$) та емоційної лабільності ($\varphi=2,01$; $p\leq 0,05$). Зниження емоційної лабільності та врівноваженості працівників може пояснюватись розвитком синдрому емоційного вигорання, яке супроводжує професійну діяльність працівників міліції.

Порівняння показників високих рівнів сформованості індивідуально-психологічних особливостей між курсантами 2-го та 4-го курсів значимі відмінності було виявлено по показнику відкритості ($\varphi=2,01$; $p\leq 0,05$), тобто курсанти 4-го курсу є більш спрямованими на спілкування та активну взаємодію, ніж другокурсники. Ймовірно, із збільшенням терміну спілкування з однокурсниками змінюються якісні показники взаємовідносин, курсанти стають більш відкритими та готовими до спілкування. За іншими показниками достовірних відмінностей не виявлено.

При визначенні відмінностей між групами 4-го курсу та працівниками ППСМ, виявлені достовірні відмінності за показниками невротичності ($\varphi=2,81$; $p\leq 0,01$), депресивності ($\varphi=1,72$; $p\leq 0,05$) та дратівливості ($\varphi=2,49$; $p\leq 0,05$). В цілому працівники ППСМ виявились більш стійкими до впливу зовнішніх стрес-факторів, та більш врівноваженими, ніж курсанти. Між групами 2-го курсу та працівниками ППСМ існують достовірні відмінності у показниках невротичності ($\varphi=1,72$; $p\leq 0,05$) та дратівливості ($\varphi=2,24$; $p\leq 0,05$), відкритості ($\varphi=2,57$; $p\leq 0,01$) та емоційної лабільності ($\varphi=2,12$; $p\leq 0,05$). З часом працівники стають більш ригідними в

емоційній сфері, схильні до застрягання на негативних емоціях, що негативно впливає на адаптивність.

Висновки. Вивчивши індивідуально-психологічні особливості особистості працівників органів внутрішніх справ при адаптації до умов професійної діяльності, ми можемо говорити про те, що з набуттям професійного та життєвого досвіду знижується рівень невротизації, що забезпечує більшу організованість поведінки у стресових ситуаціях. Також у працівників ППСМ нижчим є рівень дратівливості, що дозволяє краще адаптуватись до умов зовнішнього середовища та професійної діяльності, передбачає більш низьку конфліктність в колективі. Працівники ППСМ виявились менш сором'язливими, ніж курсанти 4-го курсу, що можна розглядати як наслідок професійної адаптованості. Зниження емоційної лабільності та врівноваженості працівників є ще одним вектором розвитку особистості в ході професійної адаптації, а зміни цих показників пояснюються тим, що зі збільшенням стажу роботи загострюються показники емоційного вигорання, як наслідок емоційної напруженості.

Перспективами подальших досліджень є вивчення зв'язків між показниками соціально-психологічного клімату та професійною адаптацією працівників ОВС до умов службової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абабков В. А. Адаптация к стрессу. Проблемы теории, диагностики, терапии / В. А. Абабков, М. Перре. –СПб. : Речь, 2004. – 166 с.
2. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса / Н. Е. Водопьянова. – СПб. : Питер, 2009. – 336 с.
3. Корольчук М. С. Психофізіологія діяльності : підручн. для студентів вищих навч. заклад / М. С. Корольчук. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 400 с.
4. Лефтеров В. О. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ : монографія / В. О. Лефтеров, О. В. Тімченко. – Донецьк. : ДІВС МВС України, 2002. – 324 с.

УДК 159.9:331

Мазоренко М.О., завідувач кафедру культури Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка, здобувач кафедри психології, філософії та освітніх технологій Української інженерно-педагогічної академії

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ІМІДЖУ ПРОФЕСІОНАЛА

В статті розглянуті питання формування іміджу професіонала. Структура професійного іміджу розглянута в контексті професійної діяльності фахівця.